

МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Уточнено поняття «фінансова безпека України» та визначено сутність і призначення механізму забезпечення фінансової безпеки України. Запропоновано структуру механізму забезпечення фінансової безпеки та розкрито сутність його елементів. Проаналізовано принципи та основні функції механізму забезпечення фінансової безпеки.

Ключові слова: фінансова безпека, механізм забезпечення фінансової безпеки держави, структура механізму забезпечення фінансової безпеки, функції механізму, принципи забезпечення дії механізму.

Конкретизировано понятие «финансовая безопасность Украины» и определена сущность и предназначение механизма обеспечения финансовой безопасности Украины. Предложена структура механизма обеспечения финансовой безопасности и раскрыта сущность его элементов. Проанализированы принципы и основные функции механизма обеспечения финансовой безопасности.

Ключевые слова: финансовая безопасность, механизм обеспечения финансовой безопасности государства, структура механизма обеспечения финансовой безопасности, функции механизма, принципы обеспечения действия механизма.

The concept of 'Financial Safety of Ukraine' is clarified in the article as well as the nature and the task of the mechanism ensuring Financial Safety of Ukraine are defined. The structure of the mechanism guaranteeing Financial Safety is suggested and the essence of its elements is surveyed. The principles providing Financial Safety and the basic functions of the mechanism ensuring Financial Safety of Ukraine are analyzed in the article.

Key words: financial safety, mechanism ensuring financial safety, structure of the mechanism ensuring financial safety, functions of the mechanism, principles of mechanism's action.

Постановка проблеми. Важливою економічною проблемою України є зростання загроз економічній та фінансовій безпеці держави. Нинішня світова фінансова криза спричинила колапс міжнародних фінансово-економічних відносин. Несприятливі відносини у фінансо-

вій сфері не дають можливості забезпечити належний рівень економічного росту, ускладнюють перехід до ринкових механізмів господарювання, створюють негативні умови для вдосконалення бюджетної, податкової, валютної та інших видів фінансової політики України. Однією з найсуттєвіших загроз фінансовій безпеці є істотна виснаженість ключових джерел фінансових ресурсів – прибутку суб'єктів господарювання, доходів бюджетів усіх рівнів, амортизаційних відрахувань, ресурсів цільових фондів та ін.

Відновлення політичної і соціальної стабільності значною мірою залежить від успішної політики у фінансовій сфері. У стратегічному плані економічну, в тому числі й фінансову, безпеку гарантує лише конкурентоспроможна економіка. Через це однією з найактуальніших проблем сьогодення є забезпечення ефективного економічного зростання. Здатність держави здійснювати самостійну фінансово-економічну політику відповідно до власних національних інтересів лежить в основі фінансової безпеки держави. Забезпечення фінансової безпеки держави при проведенні економічних реформ і з врахуванням потенційних загроз можливе лише при дотриманні національних економічних інтересів України.

Засоби та методи забезпечення фінансової безпеки України, які застосовуються сьогодні, безумовно, є недостатніми та неефективними. Недостатньо вивчені наукові методи забезпечення фінансової безпеки держави, потребують вдосконалення конкретні засоби, методи та важелі діючого механізму забезпечення фінансової безпеки України.

Безумовно, практична значущість і необхідність проведення комплексного наукового аналізу та дослідження проблем забезпечення фінансової безпеки держави, недостатня розробка методики забезпечення фінансової безпеки і відсутність практичних рекомендацій вказують на актуальність такого дослідження.

Стан дослідження. Теоретичні засади фінансової безпеки держави досліджувались багатьма науковцями. Серед них роботи О.І. Барановського, М.М. Єрмошенка, В.І. Мунтіяна, Я.А. Жаліла, В.М. Гейця, З.С. Варналія, Г.А. Пастернак-Таранушенка, А.І. Сухорукова, О.Д. Ладюка, В.В. Олейникова та ін.

Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки досліджували О.В. Ареф'єва, Л.П. Гомілко [1, 3]; проблематику механізму забезпечення (управління) фінансової безпеки підприємства вивчали у своїх працях К.С.Горячева, В.С. Лебедева, А.М. Єрмошенко [4, 7], спробу змоделювати механізми управління фінансовою безпекою підприємства зробила В.В. Орлова [11], процес управління ризиками в системі формування фінансової безпеки під-

приємств описала Л. Михайлова [10]. Методологічні положення щодо оцінювання рівня фінансової безпеки держави досліджували О.В. Маркарюк, Ф.І. Євдокімов, Н.А. Грицюк [5, 6] та ін. Окремі питання нормативного і правового регулювання забезпечення фінансової безпеки розроблялись В.І. Волковським, І.І. Кучеровим.

Критичний аналіз досліджень у сфері фінансової безпеки дав змогу зробити висновок про необхідність наукового обґрунтування теоретичних засад формування механізму забезпечення фінансової безпеки України.

Мета дослідження. Метою роботи є наукове обґрунтування теоретичних основ механізму забезпечення фінансової безпеки України, розкриття сутності його елементів, принципів та функцій. Відповідно до поставленої мети визначено такі основні завдання: уточнити поняття «фінансова безпека України», визначити сутність і призначення механізму забезпечення фінансової безпеки України, запропонувати структуру механізму та розкрити сутність його елементів, сформулювати (окреслити) принципи й охарактеризувати основні функції механізму забезпечення фінансової безпеки України.

Виклад основних положень. Стан фінансової системи держави значною мірою залежить від гармонійного взаємозв'язку та розвитку всіх її складових. Фінансова система України ще не набула рис, притаманних ринковій економіці, і знаходиться в стадії формування. До того ж дезорганізація цієї системи, що йде поряд з її криміналізацією, створює значну загрозу економічній безпеці України і може привести до негативних наслідків.

Фінансова безпека держави – основна умова її здатності здійснювати самостійну фінансово-економічну політику відповідно до власних національних інтересів. Забезпечення фінансової безпеки – це діяльність держави і всього суспільства, спрямована на реалізацію загальної національної ідеї, на захист національних цінностей та національних інтересів через підтримку фінансової стабільності внаслідок збалансованості фінансів, достатньої ліквідності та наявності необхідних фінансових ресурсів.

Під фінансовою безпекою розуміємо такий динамічний стан фінансових відносин, за якого б створювались сприятливі умови та необхідні ресурси для розширеного відтворення, економічного росту та підвищення життєвого рівня населення, удосконалення національної фінансової системи для успішної протидії внутрішнім і зовнішнім факторам дестабілізації фінансового стану в державі.

Ефективне функціонування системи фінансової безпеки здійснюється через механізм забезпечення фінансової безпеки. Вітчизняні

автори по-різному трактують сутність самого механізму та його структуру. Так, за словами М.М. Єрмошенка, механізм забезпечення фінансової безпеки держави – системна сукупність організаційної структури, методів, технологій та інструментів, завдяки якій забезпечується фінансова безпека. Вчений аналізує структуру механізму забезпечення фінансової безпеки, яка включає: організаційну структуру, сукупність принципів та методів забезпечення фінансової безпеки, правові засади функціонування системи забезпечення фінансової безпеки; основні функції щодо підтримання фінансової безпеки на належному рівні; сукупність індикаторів фінансової безпеки; підсистеми моніторингу та інформаційного й аналітично-прогнозного забезпечення; повноваження і задачі основних суб'єктів системи забезпечення фінансової безпеки [8, с. 35–37]

Забезпечення фінансової безпеки держави, на думку колективу авторів [12, с. 484], базується на механізмі забезпечення фінансової безпеки держави, який є системою організаційних та інституційно-правових заходів впливу, спрямованих на своєчасне виявлення, попередження, нейтралізацію та ліквідацію загроз фінансовій безпеці держави. Науковці до механізму забезпечення фінансової безпеки включають такі елементи: об'єктивний і всебічний моніторинг економіки і фінансової сфери з метою виявлення і прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз інтересам об'єктів фінансової безпеки; розрахунок порогових, граничнодопустимих значень фінансових та соціально-економічних показників, перевищення яких може провокувати фінансову нестабільність та фінансову кризу; діяльність держави щодо виявлення і попередження внутрішніх і зовнішніх загроз фінансовій безпеці [12, с. 485].

У дисертаційній роботі А.М. Єрмошенко зроблено практичну спробу проаналізувати організаційно-правові основи забезпечення фінансової безпеки та обґрунтувати структуру механізму забезпечення фінансової безпеки для страхової організації [7]. Молодий науковець запропонувала до складу механізму забезпечення фінансової безпеки страховиків віднести наступні елементи: суб'єкт і об'єкт управління; сукупність фінансових інтересів; функції, принципи і методи управління; інструментарій управління фінансовою безпекою; критерії оцінки рівня фінансової безпеки; техніку і технологію управління, використання яких в сукупності сприяє досягненню кінцевих цілей управління страховою організацією. З нашої точки зору, в аналізованій роботі зроблено акцент на форми і методи управлінської діяльності, що, безперечно, є предметом окремого наукового дослідження.

На нашу думку, механізм забезпечення фінансової безпеки, як і будь-якої іншої, не є тривалим процесом чи системою певних заходів держави, – це сукупність або система чітко сформульованих дій суб'єктів забезпечення фінансової безпеки за допомогою фінансових методів та фінансових важелів, спрямованих на виявлення, попередження та ліквідацію реальних та потенційних загроз. Іншими словами, механізм забезпечення фінансової безпеки України – це сукупність економічних методів, важелів, за допомогою яких суб'єкти безпеки впливають на відповідні об'єкти з метою забезпечення фінансової безпеки держави з дотриманням відповідних принципів. Підвищення дієвості механізму забезпечення фінансової безпеки залежить від взаємозгодженості та ефективності усіх елементів системи забезпечення фінансової безпеки України. Це стає можливим за умов застосування системного підходу, який, по-перше, надає можливість чітко окреслити мету функціонування даної системи; по-друге, визначити початкові дані (параметри входу); по-третє, визначити механізм управління загрозами та небезпеками відповідно до закладених параметрів і умов функціонування [9, с. 56]. Принцип системності реалізується у чіткому усвідомленні механізму забезпечення фінансової безпеки держави, у його розумінні як одного з невід'ємних головних структурних елементів системи забезпечення фінансової безпеки держави.

Передумовою ефективного функціонування механізму забезпечення фінансової безпеки України, а водночас і складовим його елементом, є наявність правового, нормативного та інформаційного забезпечення, яке регулює взаємодію усіх його елементів. До правового забезпечення відносимо законодавчі акти, постанови, накази, декрети та інші правові документи, до нормативного забезпечення – інструкції, нормативи, норми, тарифні ставки, методичні вказівки та роз'яснення. Інформаційне забезпечення складається з різного роду фінансово-економічної інформації, зокрема, дані про фінансовий стан суб'єктів господарювання, фінансові процеси на внутрішньому та зовнішньому ринках тощо.

Побудова механізму забезпечення фінансової безпеки України здійснюється відповідно до поставлених цілей та завдань. Основна мета розробки такого механізму полягає у захисті національних фінансово-економічних інтересів, національних цінностей, недопущенні втрати фінансової незалежності, ефективному функціонуванні фінансової системи держави та в налагодженні ефективних взаємозв'язків і взаємовідносин усіх його елементів, що в кінцевому результаті веде до розвитку кожного громадянина та економічного зростання в цілому.

Для реалізації зазначеної мети необхідно вирішити низку невідкладних завдань, зокрема: забезпечити діяльність суб'єктів фінансової безпеки щодо відстеження стану фінансово-кредитної сфери (здійснювати постійний моніторинг фінансової безпеки); забезпечити стійкий економічний розвиток держави з дотриманням відповідної фінансово-платіжної дисципліни, нейтралізувати негативний вплив світової фінансової кризи, тіньових та кримінальних структур на національну економічну та фінансово-кредитну системи; обмежити вплив грошового та фінансового капіталів із реального сектора економіки; запобігати злочинам та правопорушенням у фінансових правовідносинах, зокрема легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом та ін.

Механізм забезпечення фінансової безпеки України, на наш погляд, включає такі елементи: об'єкти безпеки, суб'єкти безпеки, фінансові методи, важелі, правове, нормативне та інформаційне забезпечення.

Об'єктами фінансової безпеки виступають національні інтереси в сфері фінансових відносин, фінансові ресурси та фінансова система. До основних національних інтересів можна віднести підвищення ефективності фінансової системи як важливого регулятора ринкових відносин на основі підтримання державних видатків відповідно до наявних фінансових ресурсів і бюджетних асигнувань; посилення стримування інфляційних процесів; залучення вітчизняних та іноземних капіталів у реальний сектор економіки; створення збалансованої правової системи, яка б забезпечила ефективне формування і функціонування фінансово-кредитної системи соціально орієнтованої економіки; формування правового механізму захисту фінансової системи держави від впливу кримінальних процесів та посягань.

Пріоритетними національними інтересами у фінансовій сфері є: посилення взаємозв'язку фінансово-бюджетної політики та основних напрямів соціально-економічного розвитку держави й адміністративно-територіальних одиниць; забезпечення бюджетної дієздатності держави; забезпечення монетарної та валютно-курсової стабільності тощо.

Фінансові ресурси виступають матеріальною формою фінансових відносин і призначені для забезпечення відтворювального процесу в національній економіці.

Фінансові ресурси охоплюють доходи і грошові нагромадження домогосподарств, суб'єктів господарювання та держави в процесі розподілу та перерозподілу ВВП та НД.

Фінансова система є досить уразливим об'єктом фінансової безпеки, оскільки являє собою сукупність відособлених, але взаємопов'язаних сфер і ланок фінансових відносин, що пов'язані з процесом формування централізованих та децентралізованих фондів грошових коштів. Вона має складну внутрішню будову, відповідний апарат управління та нормативно-правове забезпечення.

Суб'єктами фінансової безпеки виступають окремі громадяни, домогосподарства, підприємства, організації, установи, громадські інституції, а також держава в особі уповноважених органів законодавчої, виконавчої та судової влади.

Одним з найважливіших елементів механізму забезпечення фінансової безпеки держави є фінансові методи або організаційно-економічні форми забезпечення фінансової діяльності. До основних з них належать: фінансове планування – діяльність з формування, використання централізованих і децентралізованих фінансових ресурсів; оперативне управління – втручання у розподільчі процеси з метою ліквідації диспропорцій, викликаних нераціональним перерозподілом грошових коштів; фінансовий контроль – перевірка правильності вартісного розподілу та перерозподілу ВВП та НД за відповідними фондами грошових коштів та їх цільовим використанням; фінансове забезпечення, основними формами якого є бюджетне фінансування, самофінансування та кредитування; фінансове регулювання здійснюється через механізм вилучення частини грошових доходів суб'єктів господарювання у вигляді податків та обов'язкових платежів з наступним їх спрямуванням до бюджетів різних рівнів та державних цільових фондів; фінансове стимулювання – відбувається за допомогою фінансових важелів і стимулів (податки, субсидії, податкові пільги, прискорена амортизація та ін.).

Серед елементів механізму забезпечення фінансової безпеки найактивнішими є фінансові важелі, які приводяться в дію відповідними фінансовими методами. До них належать: податки, обов'язкові збори, інвестиції, норми амортизації, норми витрачання коштів у бюджетних установах, відсотки за кредит, орендна плата, дотації, субвенції.

Дія механізму забезпечення фінансової безпеки ґрунтується на певних принципах. Виділяють загальні та специфічні принципи. До загальних належать такі, як пріоритет прав і свобод людини і громадянина; верховенство права; пріоритет забезпечення українських національних інтересів; своєчасність і адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам; законність; єдність, збалансованість та взаємозв'язок усіх складових національної (економічної) безпеки та ін. До специфічних принципів можна

віднести: подолання фінансових суперечностей і збалансування індивідуальних, корпоративних і загальнодержавних інтересів; демократизація прийняття та ефективність виконання державних рішень у фінансовій сфері; забезпечення ефективного розподілу фінансових ресурсів і капіталу та державного контролю за їх використанням; забезпечення макро- та мікрофінансової стабільності, динамічного зростання економіки, досягнення фінансової незалежності національної економіки [9, с. 59; 12, с. 487]

Суть механізму забезпечення фінансової безпеки держави розкривається через функції, які він виконує. До основних функцій фінансового механізму, на нашу думку, можна віднести: інформаційну, попереджувальну (превентивну), практичну, прогностичну, регульовальну, захисну, контрольну.

Сутність інформаційної функції полягає в постійному інформуванні суб'єктів фінансової безпеки про реальні та потенційні загрози, рівень боргової залежності держави, капіталізації банківської сфери, стан бюджетної дисципліни, рівень доходів населення та ін.

Попереджувальна (превентивна) функція пов'язана з використанням комплексу заходів, спрямованих на недопущення або зменшення фінансових втрат та з можливістю проведення профілактичних заходів, спрямованих на попередження настання потенційних загроз у фінансовій сфері.

Практична функція механізму зводиться до наукового обґрунтування фінансової політики держави, розробки рекомендацій щодо застосування принципів і методів раціонального господарювання.

Прогностична функція механізму виявляється у розробці наукових основ передбачення перспектив економічного розвитку в майбутньому. По суті, вона зводиться до розробки прогнозів довгострокових програм розвитку суспільного виробництва з урахуванням потенційних загроз.

Регульовальна функція полягає у посиленні взаємозв'язку фінансової політики та основних напрямів соціально-економічного розвитку держави й адміністративно-територіальних одиниць, забезпеченні бюджетної дієздатності держави, монетарної та валютно-курсової стабільності, зміцненні банківської системи тощо.

Захисна функція механізму зводиться до гарантування внутрішньої і зовнішньої фінансової безпеки, включаючи контроль за дотриманням законодавчих норм, а також у здатності механізму забезпечення фінансової безпеки захищати власні національні інтереси, національні цінності від внутрішніх та зовнішніх посягань. Захисна функція механізму забезпечення фінансової безпеки є основною у кризовому

стані економіки, в якому соціально-економічна ситуація веде до надмірного неспівпадіння суспільних потреб із можливістю їх задоволення, тобто супроводжується виникненням соціальних дефіцитів.

Контрольна функція механізму проявляється в контролі суб'єктів фінансової безпеки за правильністю застосовування фінансових методів та важелів у конкретній ситуації, пов'язаній із захистом національних інтересів та запобіганню потенційним загрозам.

Отже, формуючи механізм забезпечення фінансової безпеки, держава намагається забезпечити його найбільш повну відповідність вимогам фінансової політики конкретного періоду, що передую повній реалізації її цілей і завдань.

Висновки. Отже, одним з найважливіших елементів системи забезпечення фінансової безпеки є механізм, який являє собою сукупність законодавчих актів, правових норм, фінансових методів та важелів, за допомогою яких забезпечується досягнення цілей безпеки та розв'язання нагальних завдань. Забезпечення фінансової безпеки, на нашу думку, можливе тільки при дотриманні національних інтересів у фінансовій сфері, врахуванні потенційних загроз та впровадженні інноваційних технологій у фінансовому секторі національної економіки. Узгоджена взаємодія усіх елементів механізму забезпечення фінансової безпеки в кінцевому результаті гарантуватиме ефективне функціонування усієї національної економіки та економічне зростання.

1. Ареф'єва О.В. Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки / О.В. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 1. – С. 98–103.

2. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): [монографія] / О.І. Барановський. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 759 с.

3. Гомілко Л.П. Оцінка фінансової безпеки підприємства / Л.П. Гомілко, Т.Ф. Косянчук // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2006. – № 4. – Т. 2. – С. 46–49.

4. Горячева К.С. Механізм управління фінансовою безпекою підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами». – К.: ДУ інститут економіки і прогнозування НАН України, 2006. – 16 с.

5. Грищок Н.А. Методичні підходи до обґрунтування індикаторів оцінки рівня фінансової безпеки підприємства / Н.А. Грищок // Проблеми науки. – 2008. – № 6. – С. 31–35.

6. Євдокімов Ф.І. Узагальнююча оцінка фінансової складової рівня економічної безпеки підприємства / Ф.І. Євдокімов, О.В. Мізіна, О.О. Бородіна

// Наукові праці Донецького державного технічного університету. – 2002. – № 46. – С. 6–12.

7. Єрмошенко А.М. Механізм забезпечення фінансової безпеки страхових організацій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами». – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 19 с.

8. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М.М. Єрмошенко. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 309 с.

9. Ліпкан В.А. Національна безпека України: [навч. посібник] / В.А. Ліпкан. – К.: Кондор. – 2008. – 552 с.

10. Михайлова Л. Управління ризиками в системі формування фінансової безпеки підприємств / Л. Михайлова // Вісник Тернопільського державного економічного університету. – 2007. – № 5. – С. 124–126.

11. Орлова В.В. Моделювання механізмів управління фінансовою безпекою підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.11 «Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці». – Хмельницький: ХНУ, 2008. – 19 с.

12. Фінанси: підручник / за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с.